

Wstęp

Kolekcja studiów dedykowanych Dantemu Alighieri – jego życiu i aktywności oraz twórczości literackiej – nie jest zjawiskiem codziennym i powtarzalnym. Nie wydaje się zwyczajną, pamiątkową publikacją poświęconą, niekiedy z musu, rocznicy śmierci poety. Siedemsetna rocznica śmierci Dantego nie została uznana za czas hołdu i banalnego „oddania czci”. Pozostaje raczej umysłach autorów i redaktorów doskonałą okazją, właściwą chwilą, wyjątkowym momentem, wręcz znakiem czasu, który teraz jest, a który już nigdy nie nadejdzie, aby podjąć badania wielodyscyplinarne i odkryć bogactwo tej wyjątkowej w kulturze europejskiej postaci. Tak właśnie uczyniono, a działania poznawcze przyniosły sporo cennych i ważkich tekstów.

Reprezentują one różne punkty widzenia, odmienne metodologie, wielorakie dyscypliny naukowe. Jednakże nasuwa się pytanie: Co jest najważniejsze, co jawi się jako najbardziej istotne? Wszystkie prace mają w centrum Dantego, wszystkie skupiają uwagę na jego dziele. Ale czy można dostrzec coś, co nie leży na powierzchni, ale spoczywa głębiej, w głębszych warstwach aktywności i twórczości poety? Aby na to odpowiedzieć, trzeba – choć syntetycznie – przeanalizować wszystkie teksty.

Dariusz Tabor odnalazł w tkance *Divina Comedia* postać Bernarda z Clairvaux. Ustala jego relacje wobec rzeczywistości *Paradiso* oraz relacje z protagonistami wędrówki. Bernard z Clairvaux jest raczej postacią stworzoną przez poetę, jednak inspiracją była historyczna rzeczywistość tej postaci. Bernard przyjmuje rolę przewodnika w Empireum po zniknięciu Beatrice. On uczy Dantego widzieć i doświadczać nadprzyrodzoności. Dante kontempluje rzeczywistości z najwyższej sfery Raju i uczy kontemplować.

Jacek Dębicki ofiarował obszerną rozprawę na temat rozumienia terminu *ars* w myśli średniowiecznej. Postawił sobie za cel odkrycie znaczenia sztuk, dzisiaj zwanych plastycznymi, w myśli średniowiecznej oraz ich pozycji w średniowiecznych katalogach sztuk. Autor zdemaskował błędne interpretacje tych sztuk zawarte w wypowiedziach na temat malarstwa, które błędnie przypisywano średniowiecznym mistrzom rzeźby i architektury. Nade wszystko jednak uwypuklił dwa aspekty każdej *ars*. Z jednej strony sztuka jest rozważaniem, refleksją, nawet kontemplacją istoty rzeczywistości objętej *ars*, z drugiej strony jest praktyczną realizacją i wytwórczością według odkrytych reguł.

Zeno Birkholz wniósł tekst, którego przedmiotem jest z jednej strony *speculum*, czyli zamknięty zbiór wiedzy, kompendium, z drugiej strony estetyczne i filozoficzne znaczenie wypolerowanej płyty białego marmuru. Alighieri bowiem opisuje w komedii płyty przedstawiające sceny ze zwiastowania, króla Dawida tańczącego przed arką oraz cesarza Trajana wysłuchującego skargi wdowy. Badacz podkreśla, że poeta wspomina również alabaster przy spotkaniu z Cacciaguidą. Alabaster w doświadczeniu Dantego – kamień biały, gładki i przejrzysty – jest materiałem symbolicznym, mającym związek z doświadczeniem mistycznym, szczególnie z mistyką światła. Światło bowiem w doktrynie neoplatońskiej stanowi emanację boskości, jak i syntezę pierwiastka boskiego i ludzkiego. Autor odkrywa rysy tej doktryny w myśli Dantego.

Romana Rupniewicz ogłosiła rozprawę, która przynosi odpowiedź na pytanie o umiejscowienie piekła w średniowiecznym obrazie świata. Autorka przyjęła za punkt wyjścia symboliczną i metaforyczną strukturę ludzkiej kultury oraz oś pionową wiążącą górę i dół jako główne kategorie myślenia o przestrzeni, również w wiekach średnich. Panorama poglądów obejmuje starożytne inspiracje kosmologiczne, piekło w kosmologii średniowiecznej, dzieła literackie oraz przedstawienia figuralne, które uwzględniają również realizacje współczesnego fotografika, poglądy teologów średniowiecznych, w szczególności myśl Grzegorza Wielkiego, jak również potoczne poglądy wiążące zejście do piekieł morzami, dolinami, studniami i wulkanami. W tym kontekście badaczka osadziła lokalizację Piekła Dantego oraz jego wpływ na przekonania, obrazy i toposy literackie.

Temat przedłożenia Aleksandry Krauze-Kołodziej jest z jednej strony niecodzienny i zadziwiający. Co prawda nie są niczym dziwnym zjawiska atmosferyczne opisywane w utworach literackich, jednakże poddanie badaniom lodu jako głównego motywu literackiego i decydującego czynnika narracji jest wyjątkowe. Badaczka dostrzegła bowiem obecność lodu w utworach poety i przeanalizowała jego funkcję symboliczną oraz genezę. Rzeczywistość lodu i mo-

tyw zamarzniętych rzek pojawiają się w kilku miejscach dantejskiego *Inferno*. W lodzie uwiecznione są pewne kategorie potępionych. Lód i zlodowacenie – czy to w formie rzeczownikowej, czy czasownikowej – pojawiają się w wielu innych utworach. Miały one zawsze konotację negatywną. Były ściśle związane z potępieniem, beznadzieją oraz zaprzeczeniem rozwoju i rozkwitu. Zjawisko zlodowacenia zbiorników wodnych autorka odkryła w niektórych malowidłach włoskich. Najważniejsza okazała się jednak symbolika, która odczytana została w kontekście Dantejskiego Pieła. Lód oznacza bowiem pustkę emocjonalną, niezdolność do przemiany i nawrócenia, wieczny bezruch spowodowany stanem grzechu. Ta symbolika wykazuje głębokie zrozumienie rzeczywistości eschatologicznej przez autora komedii.

Łukasz Librowski zaproponował przekład i analizę jedynych dwóch eklog napisanych przez Alighierego, zatytułowanych *Vidimus in nigris* oraz *Velleribus colchis praepes*. Są to, jak potwierdza badacz, pierwsze dwie eklogi napisane od czasów starożytnych, a ich pojawienie się zwiastuje przełom w literaturze. Autor podkreślił ich wysoką wartość literacką i ujawnił okoliczności powstania. Były bowiem odpowiedzią na wyzwanie rzucone Dantemu przez Giovanniego del Virgilio. Pierwsza ekloga stanowi obraz świata u początków XIV wieku, druga natomiast jest literackim testamentem Alighierego. Poeta tworzył te utwory w ostatnich miesiącach swego życia, badacz postrzega je więc jako utwory dojrzałe i ponadprzeciętne. Historycznym analizom towarzyszy szczegółowy i dogłębny komentarz.

Romana Bartochowska jest autorką interesującego tekstu poświęconego motywowi *tricephalus* – trójgłowej postaci o wielu znaczeniach. Motyw ten, zastosowany w *Boskiej komedii*, został użyty do przedstawienia szatana. Obraz trójgłowego diabła – jako przeciwieństwa Trójcy Świętej – był rozpowszechniony w sztuce średniowiecznej, jednak autorka podkreśliła, że postać o trzech głowach lub o trzech twarzach stawała się niekiedy przedstawieniem trynitarnym. Nie stroniła od tej trudnej i kontrowersyjnej kwestii, a mianowicie – tła dogmatycznego. Według jej badań średniowieczni teologowie dystansowali się od przedstawienia Trójcy Świętej jako postaci trójgłowej. Pozostawał on bowiem w dysonansie z jedynością substancji i troistością osób boskich. Badaczka zastanawiała się nad genezą motywu i usytuowała jego początki wśród ludów bałtyckich oraz w kulturze gallo-rzymskiej. Przywołała też istnienie tego motywu w kulturach azjatyckich. Motyw Dantego pozostaje w kontekście odczytywania i kontrowersji związanych z tym przedstawieniem.

Tekst Urszuli Mazurczak stawia sobie zadania na pozór zwyczajne, wręcz rozpowszechnione w humanistyce. Jest to mianowicie zadanie znalezienia

źródła Dantejskiej wizji Raju. Jednakże niezwykle jest to, że badaczka podjęła się poszukiwania literackiej wizji w rzymskich mozaikach z czasu od V do IX wieku. Dokładne analizy formalne, ściśle odniesienia do tekstów biblijnych, wyróżnienie tematów, zróżnicowanych typów ikonograficznych – przedstawiających raj w różnych aspektach – jest istotnym wkładem autorki. Chociaż nie podejmuje się ona odnalezienia konkretnych obrazów raju, które mogły by być bezpośrednią inspiracją dla Alighierego, jednakże jest świadoma wzajemnego przenikania się obrazów i tekstów literackich oraz funkcjonowania mozaikowych wizji w kulturze i oddziaływania na świadomość ówczesnych ludzi. Ważne jest również wyraźne precyzyjne rozróżnienie pojęć nieba – jako rzeczywistości duchowej – oraz raju, umieszczonego na ziemi przed upadkiem oraz po paruzji Chrystusa.

W tym miejscu należałoby postawić pytanie: Co łączy wszystkie te teksty? Co skłoniło redaktorów do stworzenia kolekcji prac o wysokiej wartości naukowej, przynoszących wyniki nietuzinkowych badań? Czy motywowała ich tylko *Boska komedia* – utwór o niezwykłych walorach i wyjątkowej treści, przekraczającej wszystko, co dotychczas stworzono?

Otóż można odpowiedzieć na to pytanie, twierdząc, że autorów połączyło zainteresowanie postacią Dantego jako osoby o wszechstronnej formacji intelektualnej i bogatym doświadczeniu, zanurzonej w kulturze czasu i krytycznie podchodzącej do tej kultury, zaangażowanej w życie polityczne, odkrywającej swoją wiarę, mającej świadomość wartości, ale i antywartości jego czasu i kultury. Dante Alighieri był osobą o wysokiej kulturze osobistej – literackiej, filozoficznej, teologicznej i duchowej. Jako taki może być uznany za kogoś, kto pewnym sensie syntetyzuje kulturę swego czasu, ale i kulturę wieków, które go poprzedzają. Nie można zredukować Dantego do jego roli poety i uczestnika współczesnego mu ruchu literackiego. Jest to osobowość wszechstronna i wielowymiarowa. Wielu zainteresowanych twórczością Dantego mogłoby zapewne powiedzieć, że *Boska komedia* jest wielką syntezą wiedzy, kultury, wrażliwości i doświadczenia wieków średnich – aż do czasów poety.

Dlatego też kolekcję niniejszych tekstów należy potraktować jako próbę odkrycia części wartości i jakości kultury, której nośnikiem okazał się Dante. Sama postać poety oczekuje ciągle na rozległe i pogłębione badania oraz na odkrywanie nowych obszarów jego twórczości. Zbiór tekstów jest inspiracją do dalszych badań, a nie ich podsumowaniem.

Dariusz Tabor CR